

Юлія ЗАРАПІНА

МОДИФІКАЦІЯ ЕКОНОМІЧНОЇ СКЛАДОВОЇ СОЦІАЛЬНИХ ПОЛІТИК ДЕЯКИХ КРАЇН В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

Наведено узагальнену класифікацію категорії держави добробуту. Проведено статистичний аналіз змін соціальних витрат з різних джерел (публічних, приватних обов'язкових та приватних добровільних) за період глобалізації. На основі даних країн ОЕСР спростовано тезу про зниження соціальних витрат розвинених країн з плином часу. Зроблено спробу простежити взаємозв'язок між перерозподільними діями держави через податкові й трансфертні політики з огляду на нерівність у суспільстві.

Вступ. Процес глобалізації породжує цікавий феномен – при загальновідомих тенденціях передачі повноважень на глобальний рівень держави намагаються посилити свій вплив на власних територіях. Не стає виключенням і соціальна сфера (особливо соціальний захист). Хоча нині побутують думки про можливу уніфікацію соціального простору Європейського Союзу, наприклад, країни залишають за собою право визначати й проводити соціальні політики, що робить їх представниками певних сталих соціальних моделей. Нас цікавить як змінюється економічна складова соціальних політик країн із плином часу. На жаль, через обмеженість можливості викладу матеріалу ми обрали по одній країні з кожної соціальної моделі й провели аналіз за період з 1980 р. до 2007 р. включно.

Постановка завдання:

- провести класифікацію соціальних держав;
- дослідити зміни основного економічного показника соціальних політик;
- проаналізувати основні складові перерозподільних дій держав.

Результати. Становлення сучасного типу держави, яка приділяє значну увагу соціальним процесам, має тривалу історію. Т. Токарський зазначає, що підґрунтям формування концепції соціальної держави були ідеї “держави загального добробуту”, що вперше з'явилися у суспільно-політичній думці Німеччини у 80-х рр. XIX ст. [1]. Після цього країни пройшли довгий шлях напрацювання власних бачень соціальних політик, що дало змогу провести певні узагальнення та виокремити кілька груп соціальних держав. Під соціальною державою ми розуміємо певний встановлений переважаючий тип соціальних політик, економічним підґрунтям яких є податкові й трансфертні дії держави.

При проведенні класифікації соціальних держав більшість авторів наводять подібні узагальнені результати. Так, згідно з класифікацією Г. Еспінг-Андерсен виділяють три типи соціальних держав: ліберальна, консервативна та соціал-демократична [2]. Прикладом ліберальних держав є Австралія, Канада і США. Для цього типу характерний високий рівень перерозподілу прибутків та мінімальний рівень соціальної підтримки, доволі жорсткими є критерії надання виплат, подібний

тип дає підстави говорити про відносну рівність у бідності тих, хто отримує державні виплати. До другого типу автор узагальнено зараховує Австрію, Італію, Німеччину та Францію. Роль держави є також доволі вагомою, але її діяльність у перерозподільних процесах обмежена, що спрямовано на стабілізацію статусних відмінностей. До третього типу відносять північні (насамперед Скандинавські) країни. Основною відмінністю є те, що, на відміну від більшості країн, орієнтиром є не мінімальний рівень соціальних стандартів, а орієнтація на середній клас, що досягається за рахунок збільшення допомоги найбільш вразливим групам населення і відповідно високих податків для найбагатших груп. Прикладом держав цього типу можуть бути Швеція, Данія і Норвегія. Швеція ж виступає класичним прикладом соціал-демократичної моделі держави.

Т. Токарський, узагальнюючи світовий досвід, наводить такі типи соціальної держави: соціал-демократична, консервативна (корпоративна), ліберальна (обмежена), католицька (латинська) держави [3]. Прикладом першого типу соціальної держави може бути колишній СРСР з його високим рівнем соціальних дотацій. Останній тип – католицька або латинська держава – характеризується низьким ступенем відповідальності держави, адже соціальне забезпечення покладається на сім'ю, общину, місцеву владу, і лише в останню чергу – на державу. Крім цього, Т. Токарський наводить чотири основні моделі держави добробуту, які базуються на країнах, що їх впровадили: німецька, шведська, французька та британська моделі [4]. Для першої моделі характерним є співвідношення соціальних видатків із економічним розвитком – державне соціальне втручання здійснюється за принципом доповнюваності та залишковості. Шведська модель робить наголос на поліпшенні стандартів, зменшенні відмінностей та вдосконаленні перерозподілу. Французька модель спирається на рівноправну основу, взаємну відповідальність та розподіл ризиків. Основною характеристикою британської моделі є високий рівень покриття соціальними послугами тих груп, які їх потребують, але недоліком залишається жорстке нормування цих послуг.

При проведенні подальшої класифікації європейської соціальної моделі можна виокремити кілька підтипів, залежно від обраного критерію. Наприклад, за географічною ознакою виділяють англосаксонську, північну, середземноморську, континентальну та східноєвропейську моделі. За критерієм режиму можна назвати соціал-демократичну, ліберальну та консервативну моделі.

М. Каргалова об'єднує географічний та критерій режиму, що дає змогу зробити більш узагальнену класифікацію. Науковець виділяє такі моделі соціальної держави: ліберальну або англосаксонську, соціал-демократичну або скандинавську, консервативно-корпоративістську або континентальну та середземноморську моделі соціального захисту [5]. Таким чином, ми можемо навести узагальнену класифікацію моделей соціального захисту на основі поєднання двох критеріїв (географічної ознаки та режиму) (табл. 1).

Стосовно часової класифікації соціальних держав Л. Дегтярь зазначає, що золотим періодом у розвитку держави добробуту були 60–70-ті рр. ХХ ст. У 1980-х рр. відбувалися зміни у фінансуванні й формах організації соціальних програм. І нарешті, для сучасного етапу розвитку характерними є три спільні риси: скорочення перерозподільної ролі держави, скорочення державних соціальних послуг (приватизація соціальної галузі), призупинення подальшого розширення суспільних послуг [6].

Зазвичай країни ОЕСР, як найбільш розвинені країни світу, вирізнялися великою роллю держави у перерозподільних процесах. Важливим у сучасних умовах залишається питання впливу змін у соціальних витратах держави на нерівність у суспільстві. Згідно з даними К. Дерет, редистрибутивні системи змогли спинити

зростання рівня бідності у 1980–90-х рр., але на даний час вони є недостатньо ефективними [7]. Звісно, що без цього рівня втручання держави у процеси перерозподілу суспільного продукту ми б спостерігали ще більший рівень зростання нерівності. Однак в умовах дедалі тіснішого переплетення економік в умовах глобалізації використання простого збільшення податків і відповідно витрат на соціальні програми є недостатнім.

Таблиця 1

**Узагальнена класифікація моделей соціального захисту
на основі критеріїв географії та режиму**

Модель соціального захисту	Країни-представниці	Цілі соціальної політики	Співвідношення різних секторів	Джерела фінансування
Ліберальна чи англосаксонська	США, Великобританія, Ірландія	Стимулювання швидкого повернення на ринок праці тих, хто отримує соціальні виплати	Переважає приватного сектору над державним	В основному страхові внески працівників та підприємств; із державного фонду фінансуються виплати тим, хто не в змозі робити високі внески через першу систему
Соціал-демократична або скандинавська	Данія, Швеція, Фінляндія, Норвегія	Створення робочих місць у суспільному секторі; надання соціальних послуг високого стандарту	Державний сектор є основним	Фінансування відбувається переважно через податкові збори
Континентальна або консервативно-корпоративістська	Німеччина, Франція, Австрія	Соціальна політика має підтримувати статус професійних груп та категорій	Приватний сектор є переважаючим	Соціальні внески підприємців та найманих робітників. Ті ж, хто не отримує соціального страхування із вищевказаних джерел, може розраховувати на мінімальну допомогу із фондів, створених податковими ресурсами
Середземноморська	Іспанія, Греція, Італія, Португалія	Орієнтація на старші вікові групи, у той же час система сімейних виплат та виплат із безробіття слабо розвинені	Переважає приватний сектор	Державні соціальні виплати доволі обмежені й надаються лише у випадках, коли їх не може здійснити родина, громада і т. ін.

Серед спеціалістів соціальної безпеки в США та з їхніми закордонними колегами існує консенсус стосовно важливості випуску періодичних звітів щодо фінансування публічних пенсійних систем [8]. Важливим зауваженням є необхідність аналізу щорічних змін основних показників, що є доволі складним завданням, адже більшість країн зі середнім рівнем доходів не оприлюднюють регулярні звіти через відсутність повної статистичної інформації чи з політичних причин.

Одним із ключових інструментів боротьби із бідністю є соціальний захист. За критерієм функціонального призначення можна навести три групи інструментів у його складі: соціальне страхування, соціальна допомога та дії, спрямовані на поліпшення доступу до соціального захисту [9]. З економічної точки зору для аналізу більший інтерес являють перша і друга групи інструментів, основними складовими яких є:

Соціальне страхування:

- схеми пенсійних внесків;
- страхування здоров'я;
- страхування на випадок безробіття;
- страхування від нещасних випадків на роботі;
- страхування на випадок інвалідності.

Соціальна допомога:

- гранти на дитину;
- програми шкільного харчування;
- схеми гарантування зайнятості;
- програми трансферу готівки;
- допомога в екстрених ситуаціях;
- виплати та бонуси для літніх людей.

Т. Ісаченко наводить такі аспекти соціальної політики, яким, на її думку, слід приділяти особливе значення: соціальний захист, соціальний діалог, соціальне вирівнювання та нові категорії соціального забезпечення [10]. З економічної точки зору нас цікавить аспект соціального захисту, а особливо обсяги та механізми його фінансування у різних країнах. А ось стосовно аспекту "нових видів соціального забезпечення", то автор зауважує, що на сучасному етапі існує стійка необхідність адаптації ринку праці до динамічних змін (головним чином через формування системи неперервної освіти, а також участі в управлінні капіталом) [11]. У звіті ОЕСР йдеться також про те, що суспільні послуги (наприклад, освіта та охорона здоров'я) розподіляються рівномірніше, ніж дохід, однак вони все ж не можуть істотно вплинути на економічну нерівність у суспільстві [12].

Перерозподіл доходів містить два потоки: перший – як вилучення доходів у одних верств населення через податкову політику, і другий – як надання соціальної допомоги іншим. Постає питання про вплив кожної з цих складових на нерівність у суспільстві. Для ілюстрації наведемо підсумки таблиць С. М. Нікітіна (табл. 2).

Таблиця 2

Розподіл соціальних виплат та податків між групами працездатного населення з різним рівнем доходів*

Середнє значення за окремими країнами ОЕСР	Найбідніші 30% населення	Середні 40% населення	Багаті 30% населення
Частка державних соціальних виплат даній групі населення у всіх виплатах (крім пенсій за віком)	36,2	37,9	25,9
Частка податків, яку сплачує дана група населення, до всієї суми податків	8,0	32,7	59,4

* Скорочено і скомпоновано автором на основі [13].

Із даних таблиці можна побачити, що при порівнянні соціальних виплат кожній групі населення між собою, можна говорити про надання більшого розміру соціальних виплат найбіднішим та групам із середнім рівнем доходів (майже 40%), у той же час багаті отримують лише четверть всіх виплат. Але у нижній графі (розподіл податкового тягаря) ми бачимо доволі суттєві відмінності. У той час, коли багаті сплачують майже 60% податків, група із середнім рівнем доходів – половину від попередньої цифри (32%), а найбідніші – менше 10%. Таким чином, можна говорити про більшу роль податкової політики у згладжуванні нерівності у суспільстві порівняно зі соціальними виплатами: якщо частка соціальних виплат, які отримують різні групи населення, є відносно схожими, то рівень податків, які сплачують ті ж групи, значно варіюється відповідно до рівня доходів цих груп.

С. М. Нікітін підсумовує питання взаємозв'язку соціальних політик та нерівності у суспільстві. Він говорить про те, що система соціальних виплат загалом призводить до зменшення нерівності у розподілі доходів та зарплатні, але це саме зменшення є не ціллю, а скоріше “одним із побічних наслідків перерозподілу” [14], оскільки при наданні соціальних виплат, крім рівня доходу, домогосподарства враховують свої сукупні обставини. Саме тому автор зазначає: при аналізі виявляється, що перерозподіл доходів може відбуватися не лише від багатих до бідних, а й від молодих вікових груп до літніх, від тих, хто працює – до безробітних, від тих, хто не має дітей – до багатодітних і т. д. [15]. Незважаючи на цей висновок, можна говорити про вплив перерозподілу через податки та соціальні виплати на економічну нерівність і рівень бідності у розвинених країнах. Якщо порівнювати вплив на категорію бідності із впливом на категорію нерівності, то на першу вказані механізми мають більший вплив. А якщо говорити про ступінь впливу податкових політик та соціальних, то перші мають значно більший вплив, ніж останні. Водночас у Всесвітньому звіті з розвитку 2006 р. (World Development Report 2006) йдеться про те, що намагання країн справити вплив на розподіл доходів через механізми податків та соціальних виплат дають змогу зменшити економічну нерівність у суспільстві [16]. Подібна думка лунає і у звіті ОЕСР: “Ефективність податків та трансфертів у зменшенні нерівності та бідності зростає” [17].

Разом із цим, постає питання про варіативність соціальних моделей у межах Європейського Союзу. Так, М. Каргалова стверджує, що якість життя та рівень соціального захисту європейських країн доволі зіставні, але різниця в оподаткуванні досить велика [18]. К. Дерет нагадує про необхідність гармонізації мінімальних соціальних стандартів та “європеанізацію” соціальної політики [19]. Водночас В. Антропов зауважує, що уніфікація національних соціальних систем в єдину європейську систему навряд є можливою через значні відмінності у соціальних стандартах країн-учасниць ЄС. Тому автор робить висновок, що національні системи соціального захисту, а також їхні фінанси і в подальшому залишаться у національному полі країн-учасниць [20].

При проведенні аналізу соціального захисту як частини перерозподільних дій держави зазвичай увагу приділяють такому показнику, як частка соціальних витрат у валовому внутрішньому продукті (ВВП), зміни якого наведено у табл. 3.

У нашому аналізі модифікації економічної складової соціальних політик ми обрали по країні-представниці кожної із вищенаведених соціальних моделей. Із таблиці видно, що немає чіткої тенденції зростання чи зменшення витрат на соціальну сферу у період глобалізації. Зазвичай періоди змінюються періодами протилежної дії (зростання – зменшенням, і навпаки). Винятком є США, де можна спостерігати переважання тенденцій збільшення соціальних витрат з плином часу. Подібна тенденція доволі закономірна у так званому “житті у борг” цієї країни (ситуації, коли витрати державного бюджету перевищують надходження). Незважаючи на дуже

спірну структуру соціальних витрат країни, заклики щодо скорочення соціальних витрат є доволі небезпечними з точки зору соціальної стабільності.

Таблиця 3

Тенденція зміни соціальних витрат (розкладених на складові)
у % до ВВП в окремих країнах

Країна	Публічні соціальні витрати, % до ВВП, початкове значення у 1980 р.	Публічні соціальні витрати, % до ВВП, зміни показника	Приватні обов'язкові соціальні витрати, % до ВВП, початкове значення у 1980 р.	Приватні обов'язкові соціальні витрати, % до ВВП, зміни показника	Приватні добровільні соціальні витрати, % до ВВП, початкове значення у 1980 р.	Приватні добровільні соціальні витрати, % до ВВП, зміни показника
США	13,2	↗	0,4	↗ 1990, стабілізація 1995, та ↘ з 2000 років	4,2	Постійне ↗
Швеція	27,2	↗ до 1995 року, потім незначне ↘	–	↗ з 2000 року, потім ↘ та стабілізація з 2005 року	1,1	↗ 1990, 1995, 2005, кожний наступний за вказаним періодом характеризувався стабілізацією
Німеччина	22,1	↗, потім незначне ↘ у 1990 році, потім ↗	1,9	↘	1,1	↗ ↗ 1985, 1990, 2000, 2005, кожний наступний за вказаним періодом характеризувався стабілізацією
Італія	18	Немає чіткої тенденції, періоди зростання змінювалися періодами падіння	0,8	Незначне ↗ у 1985, значне ↗ (у 3,7 разу) з 1990, а потім вагоме ↘ (у 2,17 разу) з 2000 років	–	↘ 1995 року, стабілізація 2000, ↗ 2005, стабілізація у наступні періоди

На основі даних статистики ОЕСР за різні роки в окремих країнах ми побудували графіки. На рис. 1 бачимо динаміку змін частки публічних соціальних витрат у ВВП у вибраних країнах, представниках кожної з вищенаведених моделей (США, Швеція, Німеччина, Італія).

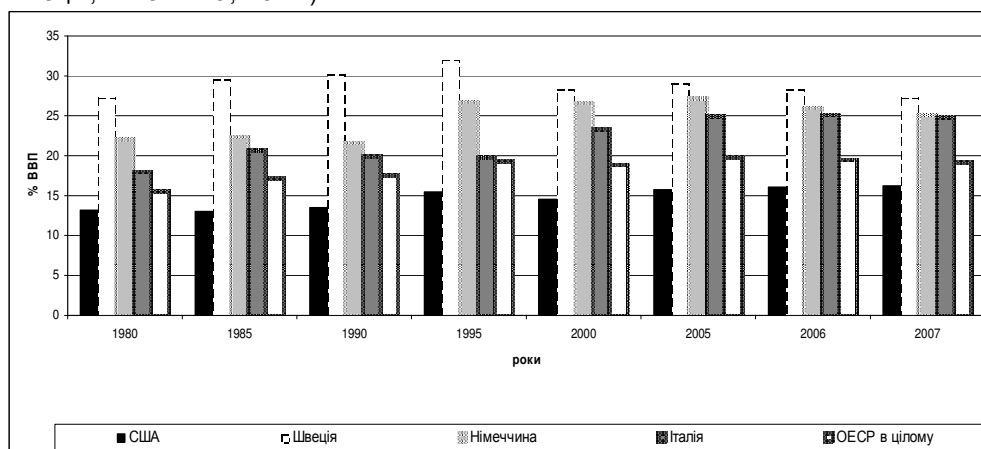

Рис.1. Зміни відношення частки публічних соціальних витрат до ВВП у деяких країнах ОЕСР*

*Побудовано автором на основі даних [21].

Про важливість знаходження балансу між приватними та державними джерелами фінансування йдеться у звіті ОЕСР [22]. Разом із цим, пропозиції щодо передачі соціального тягаря у приватні фонди на даний момент не втілюються на практиці, адже, як видно із наведених у таблиці числових даних, публічні соціальні витрати становлять найбільшу частку ВВП (порівняно з двома іншими складовими) у всіх аналізованих країнах. Подібна передача повноважень могла би стати полегшенням для державних бюджетів, але це б зумовило проблему соціальної відповідальності та спроби захищати інтереси всіх груп, що потребують соціального захисту. У двох наступних рисунках наведено зміни відношення частки обов'язкових приватних соціальних витрат до ВВП та відношення частки добровільних приватних соціальних витрат до ВВП у деяких країнах ОЕСР (рис. 1 та рис. 2 відповідно).

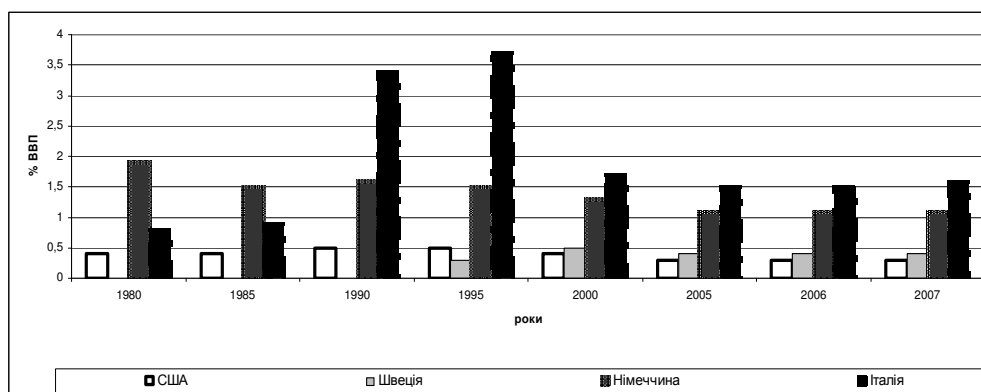

Рис. 2. Зміни відношення частки обов'язкових приватних соціальних витрат до ВВП у деяких країнах ОЕСР *

* Побудовано автором на основі даних [23].

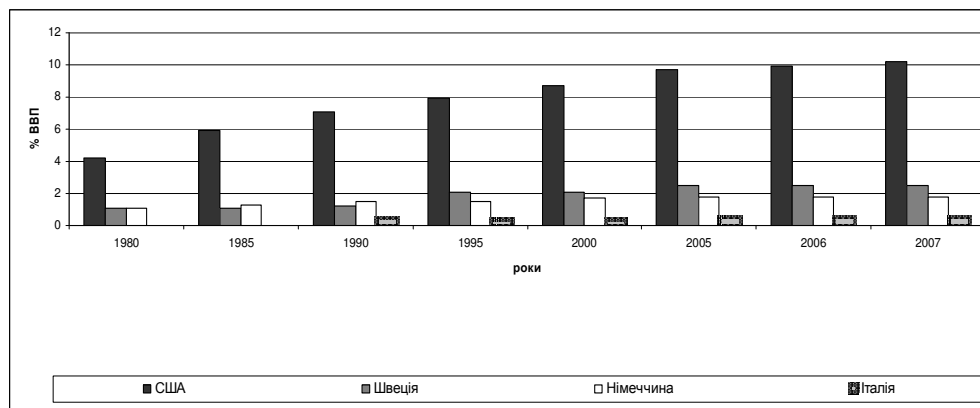

Рис. 3. Зміни відношення частки добровільних приватних соціальних витрат до ВВП у деяких країнах ОЕСР *

* Побудовано автором на основі даних [24].

У подальшому цікавим є аналіз зміни економічної складової соціальних політик у розрізі різних критеріїв соціуму (вік, стать, економічна активність і т. ін.). Також доцільним є порівняння змін трансфертної та податкової складових перерозподільних дій держави.

Висновки.

1. На основі аналізу літератури наводимо узагальнену класифікацію соціальних держав. Під соціальною державою ми розуміємо певний встановлений переважаючий тип соціальних політик, економічним підґрунтям яких є податкові й трансфертні дії держави, спрямовані на захист груп населення, що цього потребують. При поєднанні критеріїв режиму та географії можна виокремити такі моделі соціальних держав: ліберальна (англосаксонська), соціал-демократична (скандинавська), консервативно-корпоративістська (континентальна), середземноморська.

2. У нашому аналізі ми спростовуємо тезу про зменшення ролі держави у соціальних діях та зменшення соціальних витрат із плином часу. Дані показують нестабільну картину – періоди зростання витрат змінюються періодами їхнього зменшення. Незмінним є лише велика роль держави у соціальному захисті свого населення (від 13,2 % ВВП у США до 27,2% ВВП у Швеції – становлять публічні витрати), у той час як частка приватних добровільних витрат є значно меншою (4,2% ВВП у США, 1,1% у Швеції), а приватних обов'язкових витрат – дуже незначною (0,4% ВВП у США та 0,4% ВВП у Швеції).

3. Ми визначилися, що складовими перерозподільних дій держави є податкові ("вилучення") і трансфертні ("ін'єкції"). При тому, що податкові механізми становлять значно більшу частину в економічних показниках, трансфертні дії все ж залишаються основними способами підтримки соціального спокою. Незважаючи на те, що основним завданням соціальних політик є саме соціальна допомога вразливим за різними критеріями групам населення (вік, стать, економічний статус, сімейний статус і т. ін.), все ж ці політики справляють вплив на економічну нерівність двома способами: прямо – через перерозподіл доходів і опосередковано – через розширення доступу до соціальних благ вказаних груп соціуму.

Література

1. Токарський Т. Європейська модель “держави добробуту”: теорія та практика / Т. Токарський // Журнал європейської економіки. – 2006. – № 12. – Груд. – С. 354.
2. Дегтярь Л. С. Роль государственной социальной политики в обеспечении гендерного равенства в зарубежных странах / Л. С. Дегтярь // Труд за рубежом. – 2002. – № 3. – С. 39–40.
3. Токарський Т. Європейська модель “держави добробуту”: теорія та практика / Т. Токарський // Журнал європейської економіки. – 2006. – № 12. – Груд. – С. 353–354.
4. Токарський Т. Європейська модель “держави добробуту”: теорія та практика / Т. Токарський // Журнал європейської економіки. – 2006. – № 12. – Груд. – С. 358.
5. Каргалова М. В. Система социальной защиты в Европе: модели, измерение, перспективы / М. В. Каргалова // Труд за рубежом. – 2008. – № 2. – С. 106–110.
6. Дегтярь Л. С. Роль государственной социальной политики в обеспечении гендерного равенства в зарубежных странах / Л. С. Дегтярь // Труд за рубежом. – 2002. – № 3. – С. 47–48.
7. Dheret C. How to Reduce Socio-economic Inequality in Europe? / Claire Dheret // Challenge Europe. Growth, Well-being and Social Policy in Europe: Trade-off or Synergy? – 2011. – № 21. – P. 50.
8. Hoskins D. Social Security at 75: What Makes the US System Unique and How It Compares with Other Countries / Dalmer Hoskins // AARP International: The Journal. – 2011. – № 1. – P. 100.
9. The European Report on Development. Social Protection for Inclusive Development. A new Perspective in Eu Co-operation with Africa. – European University Institute, San Domenico di Fiesole. – 2010. – P. 32–33.
10. Исаченко Т. М. Основные направления совершенствования социальной политики ЕС / Т. М. Исаченко // Труд за рубежом. – 2007. – № 4. – С. 76.
11. Исаченко Т. М. Основные направления совершенствования социальной политики ЕС / Т. М. Исаченко // Труд за рубежом. – 2007. – № 4. – С. 77.
12. Growing Unequal?: Income Distribution and Poverty in the OECD Countries [Електронний ресурс] / Summary in Russian. – Режим доступу : <http://www.oecd.org/dataoecd/12/55/41612886.pdf>. – P. 6.
13. Никитин С. М. Распределение доходов и социальная защита населения в развитых странах / С. М. Никитин, М. П. Степанова // Труд за рубежом. – 2004. – № 3. – С. 20–21.
14. Никитин С. М. Распределение доходов и социальная защита населения в развитых странах / С. М. Никитин, М. П. Степанова // Труд за рубежом. – 2004. – № 3. – С. 18.
15. Никитин С. М. Распределение доходов и социальная защита населения в развитых странах / С. М. Никитин, М. П. Степанова // Труд за рубежом. – 2004. – № 3. – С. 19.
16. World Development Report, 2006 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://siteresources.worldbank.org/INTWDR2006/Resources/WDR_on_Equity_FinalOutline_July_public.pdf. – P. 19.
17. Income Distribution and Poverty in the OECD Area: Trends and Driving Forces [Електронний ресурс] / Michael Forster and Mark Pearson. – Режим доступу : <http://www.oecd.org/dataoecd/16/33/2968109.pdf>. – P. 36.

18. Каргалова М. В. Система социальной защиты в Европе: модели, измерение, перспективы / М. В. Каргалова // Труд за рубежом. – 2008. – № 2. – С. 11.
19. Dheret C. How to Reduce Socio-economic Inequality in Europe? / Claire Dheret // Challenge Europe. Growth, Well-being and Social Policy in Europe: Trade-off or Synergy? – 2011. – № 21. – P. 52.
20. Антропов В. В. Социальная защита и экономическая интеграция в ЕС: механизмы воздействия / В. В. Антропов // Труд за рубежом. – 2008. – № 1. – С. 101.
21. Social Public Expenditures [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://stats.oecd.org/Index.aspx?datasetcode=SOCX_AGG.
22. OECD Ministerial Meeting on Social Policy, Paris 2011, May 2-3 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.oecd.org/dataoecd/11/6/47715227.pdf>.
23. Social Mandatory Private Expenditures [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://stats.oecd.org/Index.aspx?datasetcode=SOCX_AGG.
24. Social Voluntary Private Expenditures [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://stats.oecd.org/Index.aspx?datasetcode=SOCX_AGG.